

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД

**“Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”**

кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

МАТЕРІАЛИ

**V Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених
“КОНЦЕПТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА”**

(Одеса, 25-26 травня 2023 року)

Одеса -2023

4. Петрушенко В. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії): навч. посібник. 2-ге вид., випр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

Щербина Єлизавета Володимирівна – студентка 3 курсу, спеціальність 033 Філософія, соціально-гуманітарний факультет, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Виноградова Наталія Михайлівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

ІДЕЯ ДИЯВОЛА В ЛЕГЕНДАХ І ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Етимологія. Сучасне англійське слово *devil* походить від середньоанглійського *devel* і, своєю чергою, давньоанглійського *dēofol*, і являє собою раннє германське запозичення латинського *diabolus*. Латинський термін походить від грецького *διάβολος* (*diábolos*, "наклепник"), від *διαβάλλειν* (*diabállein*, "наклепницьки"), від *διά* *diá*, ("впоперек, крізь") та *βάλλειν* (*bállein*, "жбурляти"), що, імовірно, споріднено із санскритським *gurate* ("він піднімає").

Ідея диявола. Диявол (застар. диявол, церк.-слав. дїаволь ← др.-грец. *διάβολος* "наклепник") - релігійно-міфологічний персонаж: верховний демон зла; володар пекла; підбурювач людей до скоєння гріха, персоніфіковане абсолютне зло.

В іудаїзмі та християнстві також відомий як Сатана, Люцифер, Вельзевул, Мефістофель, Воланд; в ісламі - Ібліс. У слов'янській традиції молодший за диявола - чорт і йому підпорядковуються біси; в англійській і німецькій мові біс - синонім диявола, в ісламі молодші дияволи називаються шайтани. У християнстві диявол найбільш відомий під ім'ям Сатани.

Усім відомий поетичний міф про обурення і падіння ангелів. Цей міф нав'язав Данте кілька віршів - з-поміж найпрекрасніших у "Пеклі", а Мільтону - незабутній епізод "Втраченого Раю". У християнстві міф цей різними отцями і вчителями церкви по-різному викладався і забарвлювався. Тим часом під ним немає рішуче жодного іншого підґрунтя, окрім тлумачення одного вірша в Ісаї та кількох досить темних місць у Новому Заповіті. У чому полягала точна причина до бунту духів проти свого Творця, легенди пояснюють схоже в загальній психології міфу і дуже по-різному в докладному мотивуванні. В одному із загальновідомих місць Корану йдеться про те, що ангелам було наказано схилитися перед Адамом, намісником Аллага на землі, але Ебліс

(диявол), сповнений гордині, відмовився здійснити це поклоніння. Інший міф, зовсім іншого характеру, але не менш поетичний і засвоєний письменниками, як єврейськими, так і християнськими, розповідає про ангелів або синів божих (bene haelohim), які, захопившись доньками людськими (bepo haada'm), зляглися з ними й, як покарання за гріх, були вигнані з царства небесного та з ангелів обернулися на демонів. Цей другий міф освячений, як улюблена тема, віршами Мура і Байрона. Таким чином, обидва міфи визнають демонів занепалими ангелами, а падіння їхнє пов'язують із гріхом: у першому випадку - з гордістю чи заздрістю, і зі злочинним коханням - у другому.

Але це лише легенда, а не історія Сатани і товаришів його. Походження Сатани, що розглядається як світове уособлення злого начала, набагато менш епічне і водночас більш давнє, глибше сягає у віки. Сатана старший роками за всіх могутніх і страшних богів, пам'ять про яких залишилася в історії людства. Він не з неба звалився, але злетів з безодень людського духу, в сучасності тим темним богам найдавніших епох, чийх імен не нагадує навіть жоден камінь: люди пережили їх і забули їх. Сучасник їхній і Сатана, якого часто змішують із ними, як усе живе, зачинається зародком і лише поступово зростає і розвивається в особистість. Закон еволюції, що керує всіма буттями, рухає також і Сатаною.

Вчення Якова Беме. Згідно з його космологією Люцифер був народжений досконалим створінням у тілі Бога (тілі Вічної Природи), що складається зі світла й темряви всередині, але захотів піднятися ще вище, і внаслідок свого переродження став створінням темряви, чим порушив всесвітню гармонію світу й світла та цілісність. З'явився наш світ, де природа занепала, і темний гнів божества бореться зі світлом. Тому найвища, духовна мета грішної людини — досягнення внутрішньої трансформації, яка своєю чергою повертає назад гріхопадіння і відображає початкове народження самого Бога.

Походження Сатани за Біблією. Біблія не описує Сатану, як істоту з рогами, хвостом і вилами, яка смажить людей у вогняному пеклі. Це витвір уяви середньовічних малярів, що зазнали впливу зображень міфічного еллінського божка Пана і опису пекла тосканського поета Данте Аліг'єрі в знаменитому творі «Божественна комедія». У Біблії вказується, що створіння, відоме як Сатана, не завжди мало це ім'я. Радше, це описове ім'я він отримав через те, що став на шлях спротиву Богові. У Біблії не згадується, яке він мав ім'я перед тим. Правдивий Бог є єдиним Творцем і «діло Його досконале». Отже, той, хто став Сатаною, був створений Богом як досконала і праведна духовна істота. Свого часу Ісус Христос сказав про нього: «Він був убивцею ще відтоді, як пішов шляхом непослуху, і в правді не встояв, бо правди в ньому немає». Звідси напрашується висновок, що Сатана спочатку був «в правді», але залишив цей шлях. Сатана — це ім'я, яке цей ангел отримав після гріхопадіння.

У Біблії ім'я Сатана згадується 52 рази, Диявол—33 рази. Слово «сатана» зустрічається в наступних місцях Біблії перекладу Огієнка:

2 Самуїлова 19:23; 24:1; 1 Хронік 21:1; Йова 1:6-9, 12; 2:1-7; Псалми 108:6; Захарія 3:1, 2; Матвія 4:10; 12:26; 16:23; Марка 1:13; 3:23, 26; 4:15; 8:33; Луки 10:18; 11:18; 13:16; 22:3, 31; Івана 13:27; Дії Апостолів 5:3; 26:18; Римлян 16:20; 1 Коринтян 5:5; 7:5; 2 Коринтян 2:11; 11:14; 12:7; 1 Солунян 2:18; 2 Солунян 2:9; 1 Тимофія 1:20; 5:15; Об'явлення 2:9, 13, 24; 3:9; 12:9; 20:2,7

«І я почув гучний голос на небі, який говорив: Тепер настало спасіння, і сила, і царство нашого Бога, і влада Христа Його, бо скинений той, хто братів наших скаржив, хто перед нашим Богом оскаржував їх день і ніч! І вони його перемогли кров'ю Агнця та словом свого засвідчення, і не полюбили життя свого навіть до смерті! Через це звеселися ти, небо, та ті, хто на нім пробуває! Горе землі та морю, до вас бо диявол зійшов, маючи лютість велику, знаючи, що короткий час має!»

— Об'явлення — Голова 12

Християнство. У християнстві диявол найбільш відомий під ім'ям Сатани.

Сучасні форми християнства розглядають диявола як ангела, що повстав проти Бога. Йому приписують ненависть до людства й узагалі створінь Божих, протистояння Богові, поширення брехні та хаосу в людських душах. Інші християнські течії вважають диявола втіленням людських пороків і пристрастей.

У біблійних текстах диявола називають "драконом", "древнім змієм", Сатаною, "князем цього світу".

У Євангелії диявол пропонує Ісусу: "Тобі дам владу над усіма цими царствами і славу їхню, бо вона віддана мені, і я, кому хочу, даю її". Але Ісус відкидає всі спокуси.

У пізньому Середньовіччі "Сатана" і "Люцифер" стають рівнозначними поняттями. Це сталося внаслідок алегоричного пояснення вірша 14:12 в Ісаї, яке під порівнянням вавилонського царя з ранковою зіркою Люцифером трактує сатану, хоча в новозавітних текстах Христос самого себе називає "ранковою зіркою", а Візантійська церковна поезія уподібнює діву Марію "зірці, що виявляє сонце".

В юдаїзмі. У сучасному юдаїзмі поняття диявола, тобто персоніфікованого зла, відсутнє. Релігійні тексти не показують зв'язку між змієм, який спокусив Єву в райському саду згідно з Книгою Буття, і "сатаною", згадуваним у Літописі та Книзі Йова. Біблійне слово ha-satan (הַשָּׂטָן) означає "супротивник", - це загальне ім'я, яке означає супротивних людей або обставини, але також і ангела-викривача, який служить Богові.

У хасидизмі ha-satan відповідає Baal Davar.

У Книзі Премудрості Соломона, що належить до другоканонічних, диявол називається одним із тих, хто приніс у світ смерть. У Другій книзі Єноха згадується ангел Сатанаель, князь ангелів-спостерігачів григорі, якого вигнали з небес і який розрізняє добро і зло. Подібний текст є в Першій книзі Єноха, але князь ангелів у ній носить ім'я Семіаза. Мастема з Книги Ювілеїв також часто ототожнюється з дияволом.

В ісламі. В ісламі з дияволом ототожнюють Ібліса - джина, створеного Аллахом із вогню, на відміну від ангелів, створених зі світла. Коли Аллах зажадав від Ібліса впасти ниць перед Адамом, джин не послухався і був вигнаний з небес.

Ібліс запрягся мстити людям, вселяючи в них невіру. У суфізмі розглядають іншу інтерпретацію вчинку Ібліса, коли він не став поклонятися Адаму: так Ібліс продемонстрував свою прихильність Аллаху, не поклоняючись нікому іншому навіть всупереч вимозі Аллаха. За цією концепцією Ібліс є втіленням досконалої любові до Бога і буде прощений після Судного дня. Однак в обох інтерпретаціях Ібліс спокушає грішників з дозволу Єдиного Бога, що радикально відрізняє його від християнського Диявола і зороастрійського Ангра-Ман'ю, які діють зі своєї власної злої волі.

У деяких переказах йдеться про те, що Ібліса звали Азазель, якого Книга Єноха (2:6,7) і Талмуд називають ватажком занепалих ангелів, вигнаних із небес за любовні зв'язки із земними жінками. Молодші дияволи й біси в ісламі називаються шайтанами.

В індуїзмі. Індуїзм не виділяє окремої злої сутності. Усі божества можуть творити зло, будучи одержимі "гуною невігластва". Найбільш близьким до поняття диявола є демон Раху (періодично проковтує сонце і місяць). Проте, в одній з течій індуїзму, айяварі, існує уособлення зла у вигляді бога Кроні (англ. Kroni), з яким бореться Вішну.

У буддизмі. У буддизмі дияволу відповідає демон-спокусник Мара.

У зороастризмі. У найдавніших зороастрійських текстах поняття диявола не зустрічається. Ахура Мазда, єдине верховне божество, створює "істину", закони буття, а "неправда" з'являється як їхнє порушення, а не дія якогось супротивника. Спента-Манью ("Святий дух", "Благе мислення") і Ангра-Манью ("Злий дух", "Зле мислення") однаково є створіннями Ахура-Мазди ("Господа Премудрого"). Їхня відмінність полягає в тому, що вони, володіючи свободою волі, по-різному ставляться до Ахура Мазди і його творінь. "Диявол" зороастризму Ангра-Ман'ю використовує цю свободу проти Ахура Мазди (подібно до диявола в християнстві), створюючи у світі та свідомості людини всі руйнівні, брехливі, шкідливі антиподи благих творінь Ахура Мазди, наприклад, отруйних змій та екстремально холодні температури.

Водночас Ахура Мазда не є рівним супротивником Ангра Манью. Початковий вселенський закон "Аша" не має протилежності, але може бути

спотворений через злу волю. "Друдж" - це антитеза "Аші", буквально: брехня, руйнування, деградація, насильство, грабіж.

Під час подальшого розвитку в зороастризмі епохи Сасанідів і споріднених з ним релігійних і релігійно-філософських вченнях (зерванізм, маніхейство, маздакізм) відбулося наділення Ангра-Ман'ю окремим від Ахура-Мазди онтологічним статусом другого світового начала поряд з Ахура-Маздою. У зерванізмі і маніхействі і Ахурамазда, і Анхра-Майнью походять від одного верховного бога Зервана, який існував від самого початку. Точніше кажучи, в зерванізмі добрий бог і злий диявол виявилися однаково творіннями байдужого і безпочаткового Зервана, який уособлював нескінченний простір-час. Як і в зороастризмі, кінцева перемога все одно має бути на боці доброго бога. Проте радикальний релігійний дуалізм не зміг утвердитися і заперечується в сучасному зороастризмі.

У релігії "нового століття". Течії Нью-Ейдж, відштовхуючись від християнства, зберегли сприйняття диявола як уособлення зла або, принаймні, символу людських вад, але загалом відмовилися від цієї концепції і заперечують існування диявола.

Літературні твори, де присутній образ диявола:

- «Божественна комедія» (італ. la Divina Commedia) Данте Аліг'єрі;
- «Чарівна скрипка» Микола Гумільов;
- «Зірка Соломона» Олександр Купрін;
- «Ібліс» (п'єса) Гусейн Джавід;
- «Майстер і Маргарита» Булгаков;
- «Ніч перед Різдвом» Гоголь;
- «Пригоди в новорічну ніч» Ернст Теодор Амадей Гофман;
- «Скорбота Сатани» Марія Кореллі;
- «Таємничий незнайомиць» Марк Твен;
- «Фауст» (трагедія) Гете;
- «Людина Богів» Лінд Уорд;
- «Еліксири Сатани» Ернст Теодор Амадей Гофман.